

Світлана КРАВЧЕНКО
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ ПРОМЕТЕЇСТІВ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «BIULETYN POLSKO-UKRAIŃSKI» (ВАРШАВА 1932-1938)

У статті розглянуто головні постулати польського прометеїстського руху, викладені в публіцистичних текстах його представників, опублікованих на сторінках бюлетеня. Йдеться про місце Польщі й України та перспективи польсько-українських стосунків у майбутній Східній Європі.

Ключові слова: польсько-українські стосунки, могутня Польща, незалежна Україна, українське питання в Польщі.

The article considers the main principles of Polish prometeistic movement, which laid in publicistic texts their representatives. Also it tells about the place Poland and Ukraine and their perspectives in the future East Europe.

Key words: Polish-Ukrainian relations, powerful Poland, independent Ukraine, the Ukrainian question in the Poland.

W artykule rozpatrzono główne postulaty polskiego ruchu prometejskiego, przedstawione w tekstach publicystycznych jego zwolenników, opublikowanych na łamach biuletynu. Omówiono pozycję Polski i Ukrainy, jak również perspektywę stosunków polsko-ukraińskich w przyszłej Europie Wschodniej.

Słowa kluczowe: stosunki polsko-ukraińskie, Polska mocarska, niezależna Ukraina, zagadnienie ukraińskie w Polsce.

Польський прометеїзм – це політичний рух, що постав після Першої світової війни як реакція представників інтелектуальної думки на тодішню геополітичну ситуацію в Східній Європі. Спочатку він мав відкрити, а після польсько-радянського пакту про ненапад 1932 р. – приховану фінансову та організаційну підтримку польської влади, котра ідеї прометеїзму вважала розвитком сформульованої Ю. Пілсудським федеративної концепції у стосунках зі східними сусідами [25, 340].

У кінці 20-х і 30-ті рр. прихильники прометеїзму згуртувалися довкола Є. Гедройця та часопису «Bunt Młodych» (з 1937-го – «Polityka»), їхньою трибуною у 30-ті були також видання В. Бончковського «Wschód-Orient» та «Biuletyn Polsko-Ukraiński». У липні 1930 р. з ініціативи Міністерства закордонних справ засновано кварталник «Wschód-Orient», який видавала організація «Orientalistyczne Koło Młodych». Його першим редактором став Є. Гедройць, а в жовтні 1930-го редакцію очолив В. Бончковський.

Стосовно слов'янських народів місія Польщі бачилась як центр, довкола якого мав утворитися слов'янський вал. Щодо становища національних меншин, представники прометеїстського руху були прихильниками державної асиміляції. Фундаментом концепції прометеїзму стала ідея сильної Польщі, яка вкладалася в низку постулатів: відмова від

політичної демагогії і торгів на користь окремих партій, раціональне творче формування нової суспільної ієрархії; намагання віддалити небезпеку двох сусідів (малися на увазі Росія і Німеччина), які несли територіальну і політичну загрозу з двох боків; виконання історичної місії – створення блоку слов'янських держав під егідою Польщі; оперття суспільного життя на християнську мораль; надання всієї необхідної повноти виконавчій владі; усунення націоналізму з державної політики, вирішення соціальних проблем, залучення до державотворення широкої громади та реструктуризація економіки. Від початку і до кінця свого існування колектив часопису «Bunt Młodych» захищав пріоритет сильної держави, називаючи свою концепцію «synteze tak zwanej ideologii mocarstwowej» [20].

Величезну роль у поглибленому вивченні українського питання у 20-30-х рр. відіграв В. Бончковський, символічна і провідна постать польсько-українського діалогу міжвоєнної доби. Він належав до фахівців зі східної проблематики. Став відомим як знавець польсько-українських відносин та російської політики. Був засновником і редактором часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (1932-1938), редагував кварталник «Wschód» (1930-1939). Більшість публіцистичних текстів Бончковського на українську тематику

надруковано в бюлетені. Статті міжвоєнного періоду згодом вийшли окремими книжками: «U źródeł upadku i wielkości» (1935), «Grunwald czy Pilawce» (1938), «Problem Polsko-Ukraiński w ziemi czerwieńskiej» (співавтори: Ал. Боженський, С. Лось) (1938), «W obliczu wydarzeń» (1939).

Діяльність В. Бончковського як редактора місячника, а потім тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński» є справою величезної ваги, не поцінованою належно. Деякі польські історики пов'язують функціонування часопису із прихованим патронатом одного з відділів Міністерства внутрішніх справ, що координував прометейський рух. А. Хойновський стверджує, що всі статті політичного змісту проходили через таємну цензуру відділу. Коли після 1935 р. на сторінках видання почали з'являтися тексти, що критикували національну політику уряду, зародилася думка про закриття часопису, яку втілили у життя в кінці 1938-го [16, 193-233]. В. Бончковський у своїх спогадах заперечував практику цензурування політичних текстів [3]. Авторський склад часопису був настільки авторитетним, що не допускав оперування його думками. На шпальтах видання постійно висловлювали різні та протилежні погляди на одну й ту саму проблему, форсували ідею польсько-українського зближення.

У публіцистиці В. Бончковського репрезентовані передусім його політичні погляди, в яких центральне місце належало національним інтересам Польщі. Їх розглядали у світлі геополітичної ситуації у Європі. Письменник постійно вказував на загрозу зі сходу, яку пов'язував із Росією. Бачив політичну природу цієї держави близькою до азійських традицій, які під впливом комуністичної ідеології стали ще більш завойовницькими. Вважав, що захоплення всієї або частини польської території належить до незмінних цілей російської міжнародної політики.

В українському питанні В. Бончковський прагнув прихилити й переконати польську та українську сторони у вигідності польсько-українського союзу, особливо в ситуації наростаючої загрози. Був проти силового вирішення проблем, проти політики колонізації українців, вважаючи її каталізатором міжнародного конфлікту. Стверджував, що, підтримуючи незалежницькі прагнення українців, Польща знайде в них союзників і відверне від екстремістських та ворожих дій. Серед українських політиків особливо цінував Си-

мона Петлюру і вірив у незалежність України в недалекому майбутньому.

Заангажованість українською проблематикою призвела до звинувачень в українофільстві. В. Бончковському довелося відповісти опонентам статтею «Nie jesteśmy ukrainofilami», в якій він пояснив та обґрунтував свої позиції: «Єдиним джерелом нашої активності у сфері національних проблем Речі Посполитої є належно, реально зрозумілі Благо і Честь Польщі. І нічого більше. (...) Знаємо, що могутню Польщу збудуємо єдино і тільки великими кроками великої внутрішньої і зовнішньої політики. Знаємо, що наша міць полягає не у зменшенні українських сил (білоруських чи литовських), а в накресленні спільного напрямку руху, у спільному експансивному зусиллі, у спільному піднесенні охопленого нашими національними кордонами балтійсько-чорноморського міжмор'я до ролі всесвітнього. Українізм (білорусинізм і литовськість) трактуємо як свого союзника, його органічний і здоровий розвиток з усвідомленням власної мети й експансії трактуємо як зміцнення наших сил. І тому кричимо: «Україна мусить бути вільною!» І тому питання нашої щирості чи нещирості, проблема наших почуттів до українців є питанням найважливішим та академічним. «Любимо» Україну, за словами Євгена Чикаленка, «до глибини власної кишені», і ніхто нам не дорікне відсутністю щирості в турботі про її вигоду» [9, 24].

На переконання Бончковського, для справжніх українських патріотів у цьому проблеми немає взагалі: «Усі українці – справжні українці, без фільства і орієнтацій, які захоплені справою українського визволення так, що із дияволом готові укласти союз, аби тільки їм було до вільної України по дорозі – нас зрозуміють і підуть із нами. Про інших нам не йдеться, з іншими на розмови шкода часу» [9, 25].

Основною функцією своїх видань Бончковський вважав у переборенні негативних стереотипів і поширенні правдивих відомостей про українців та Україну передусім у середовищі пересічних поляків. Уже в кінці свого творчого шляху на запитання журналіста про те, що думає зараз про тодішній «Biuletyn Polsko-Ukraiński», письменник відповів: «Коли думаю про «Biuletyn», то його місію бачу передусім у тому, що він забезпечив форум обміну поглядів на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди і не бракувало контрверсій чи полемік. Багато заслуг «Biuletynu» були очевидними. З історич-

ного погляду там надруковано інформацію та спогади, котрі сьогодні є цінним матеріалом для істориків, особливо тих, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає чи не варто сьогодні подумати над таким місячником, який був би присвячений стосункам по лінії Варшава – Київ». А потім додав: «Та насправді мене найбільше радувала публіцистика на сторінках бюлетеня. Видання виконувало свою місію і праця в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що можемо формувати, чи хоч би впливати на взаємини. Тому те, що там писав, і сьогодні є для мене важливим» [21].

Програма видання передбачала розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу, надання об'єктивної інформації зі сфери історії, політики, історіософії, суспільного життя, літератури і мистецтва, пізнання історії і культури сусіднього народу. Серед передумов появи часопису редакція зазначала « посилення уваги до польсько-українських стосунків з обох боків», «недостатність знань», що перешкождали формуванню взаємоповаги, поява публікацій, які оперують псевдоінформацією, бо беруть її з третього джерела, агітаційність та значна політична заангажованість більшості публікацій української преси, відсутність правдивої інформації про «об'єктивну суть і розвиток тих стосунків...» [14, 1-2].

Перший ґрунтовний аналіз проблеми зустрічаємо у статті «Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej» (1932, № 1), в якій редактор розглядав витоки, ідеологічні засади та складові поняття «національні інтереси», його матеріальний та духовний бік, зумовленість геополітичними чинниками та ментальністю народу. Аналізуючи ситуацію, яка склалася в Європі та світі, В. Бончковський бачив Польщу міжвоєнної доби, втягнутою у протистояння двох імперських сил: Німеччини і СРСР, протистояння заходу і сходу. На його думку, в тих умовах Польща могла зберегти незалежність тільки підтримуючи національні прагнення окупованих держав Східної Європи. Із цього приводу автор писав: «Грузія, Азербайджан, Північний Кавказ, Туркменія, Україна й інші, формуючи так званий прометеїський фронт, є тою силою, яка діятиме на цих теренах і зможе змінити обличчя Східної Європи. Ключем до вирішення проблеми, підвалиною всього фронту, які можуть ґрунтовно переформувати уклад сил, є Україна,

яка великою мірою зумовлює незалежницькі перспективи для Кавказу, а сьогодні під пресом імперського режиму ще й найпотужніше живить організм СРСР своїми багатствами. Таким чином логічно народжується позитивна й твереза позиція польських національних інтересів щодо незалежності України» [6, 11-12]. Публіцист усвідомлював, що міжнародні відносини розвивалися в бік активної мілітаризації всіх могутніх і маленьких держав Євроазії – «своєрідний вишкіл заліза». Першою під його колеса (як із заходу, так і зі сходу) потрапляла Польща. Країні потрібні були союзники – інші держави, інтереси яких би у цій ситуації збігалися. Саме серед численних слов'янських і кавказьких народів, загарбаних Росією, бачив Бончковський польських союзників, а найсильнішим і найнадійнішим – Україну. Він був переконаний, що вирішення українського питання як всередині Польщі, так і підтримка незалежної України у світі – це вагома частина польських державних інтересів: «Проблема незалежної, справді міцної України визнана (але чи завжди послідовно реалізована?) польськими національними інтересами як умова зміцнення Польщі, яка буде рухатися лише в напрямку піднесення польського духу, польської історії, в напрямку вимог геополітичного становища Польщі і її правдивої місії на Сході» [6, 12].

Аналізуючи розподіл сил у світі, укладені мирні угоди та союзи, більшість з яких, на думку автора, були тимчасовими і ненадійними (мав на увазі – українсько-німецький, російсько-німецький, польсько-російський тощо), вказував, що вони жодним чином не впливають і не применшують значення незалежності України для майбутнього Польщі. В умовах жорстоких репресій в радянській Україні врахування національних інтересів українців на польських землях давало б надійний польсько-український фронт на майбутнє. В. Бончковський вважав цю засаду провідною для тодішньої польської політики, «продиктованою необхідністю порятунку свого народу і вимогою боротьби за незалежність» [6, 13].

Розгортання викладених тез спостерігаємо у статті «Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej» (1933, № 5-6). Письменник вказував на спільний період тотальної русифікації як Польщі, так і України в ХІХ столітті, на зацікавленість Росії в послабленні Польщі та України шляхом підігрівання антипольських настроїв в Україні і

антиукраїнських – у Польщі. Автор закликав подивитися на тодішні проблеми з позицій сформованих політичних умов і національних інтересів без обтяжливого минулого, підкреслював, що назріла потреба «незалежності сучасності від історії, в сенсі її розуміння як чинника, що зумовив нинішній перебіг подій, яка дасть об'єктивну можливість формування проблеми на нових засадах, що ґрунтуються на інтегральній «непов'язаності» сучасного із минулим, на обґрунтованій субпозиції відкриття нової сторінки польсько-українських стосунків» [11, 25].

Поглядам письменника притаманне глибоке бачення проблем та історичних процесів. Очевидним і безперечним був той факт, що утримати й розбудувати самостійну державу набагато важче, ніж завоювати незалежність. Підтверджуючи свої думки фактами історії, статистичними даними з економіки обох країн та явищами культурного життя, автор приходив до висновку, що провідні державні інтереси Польщі та України не мали протиріч, а численні спільні точки дотику могли стати підґрунтям польсько-українського союзу. У другій частині статті Бончковський виклав пункти, з яких повинна починатися нова сторінка польсько-українських відносин у 30-ті роки: «Ідеї Комінтерну протиставляються в даному випадку прометейській ідеї, збудованій на передумовах диференціації СРСР на національні держави. І з тої ідеї, затьмареної етапом майбутньої боротьби і змін, виринають союзницькі плечі уярмленого українського народу, який після скинутої неволі перейме на себе половину тягаря російського імперіалізму і всіх його похідних. У втіленій ідеї незалежної України кожен тверезий поляк сьогодні бачить сухі державні інтереси, бачить власну користь і реальну мету» [12, 27].

Крім політичного, не менш важливими Бончковський вважав економічний та духовний аспекти: «Позитивне ставлення Польщі до незалежності України утворює поза тим і чинник ймовірної, надзвичайно корисної господарської польсько-української співпраці, яка спиратиметься на чорноморсько-балтійський блок, оточений комплексами держав Балтики з одного і Кавказу з другого боку. (...) І в тому останньому аспекті розглянутий інтерес Польщі у відродженні української державності набирає нової барви піднесеного обов'язку, виконання якого принесе для неї найвищу користь – духовну» [12, 28-29]. Йшлося власне про «місію

на Сході», про яку багато й часто писали різні польські публіцисти, вкладаючи в неї різні значення – від звичайної колонізації до несення здобутків західної цивілізації на схід. В. Бончковський бачив духовну місію поляків на Сході в реалізації прометейських цілей – тобто звільнення загарбаних Росією держав.

Зумовленість міжнародних конфліктів певними рисами національної психології народів розглянув В. Бончковський у статті «Element prowokacji w stosunkach polsko-ukraińskich» (1933, № 7). Письменник відзначав мінливість і нестабільність як ознаку низької політичної культури поляків, які щойно відродили державність, і недержавних українців. Голослівність, перебільшення, нагнітання атмосфери неприязні, до яких особливо долучилася преса з обох боків, приносили величезні втрати на ниві польсько-українського порозуміння. Автор закликав громади побачити спільну користь саме в політичній та економічній співпраці обох народів: «Усе, що коли-небудь сварило і ятрило, дратувало і ображало, нехай стане прекрасним і піднесеним, традиційне і для предків святе – мусить уступити в ім'я кращого, спокійнішого майбутнього, в ім'я праці рук і духу – того істинного джерела всіх духовних і матеріальних благ людини» [2, 4].

Стратегічні вектори руху накреслив В. Бончковський у статті «Niecелowe dyskusje» (1933, № 10). Відштовхуючись від численних оцінок української та польської преси подій 1914-1922 рр., публіцист подав власне бачення тієї історичної ситуації, проаналізував розподіл сил і причини такого перебігу подій. Не оминаючи помилок і прорахунків, знаходив позитивні аспекти і набуток, від яких треба рухатися далі: «І тут з абсолютною впевненістю треба підкреслити вигідний, з погляду ідеї свободи, наслідок перебігу подій і змін того періоду. Понад сто мільйонів людей – громадяни Польщі, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії – звільнилися у відносно короткий час після наростаючих перед війною реакції та утисків у Росії та Німеччині. Також до позитивного балансу треба віднести і психічний та історичний досвід широких мас українських, кавказьких та інших народів, котрі певний час утримували незалежність і сьогодні, отримавши досвід, заклали міцний фундамент під майбутню боротьбу за визволення» [8, 1].

Польсько-українські взаємини у світлі світового балансу сил розглядав Бончковський у статті «Pod znakiem przełomu» (1933,

№ 11). Письменник вважав, що низка трагічних подій у радянській Україні (вбивства, самогубства і репресії) та ряд таких у Польщі (убивство Т. Голувки, напад на пошту та смертельний присуд українцям членам ОУН) зумовлюють необхідність кардинального повороту в польсько-українських стосунках. Він розглядав проблему в трьох ракурсах: інтереси польської держави, інтереси українців на теренах Польщі, світ за межами Польщі. На думку публіциста, брестський мир, польсько-українська війна та варшавська угода зумовлювали негативне ставлення більшості українців до поляків. Найбільшою помилкою поляків називав внутрішню політику II Речі Посполитої, яка посилювала ворожі настанови з боку українців: «Неприродно було б бажати, щоб українське суспільство відразу після програної війни і обманутих надій на власну державу могло відразу повернутися на 180 градусів і своє ставлення до Польщі та поляків радикально змінити. Ми, поляки, не маємо жодних моральних прав вимагати такого повороту, бо не раз робили багато, щоб зіпсувати українцям життя в новій державній реальності, мобілізуючи тим самим сили ворожих до Польщі кіл» [10, 1].

У кінці 30-х років чітко окреслилась протилежність стратегічних інтересів двох народів. Поляки вели політику «статики» – прагнули зберегти існуючий стан справ, усякий рух на політичній арені викликав небажані зміни. Українцям була вигідна політика динаміки – змін, бо це надія на втілення в життя їхніх незалежницьких прагнень. Поляки були зацікавлені в якнайдовшому утриманні й продовженні існуючого миру для розбудови і зміцнення власної держави. Його порушення із заходу чи сходу однозначно привносило загрозу втрати незалежності, загрозу окупації чи то Росією, чи то Німеччиною. Для українців нова війна, зміна балансу політичних сил у Європі давала надії на здобуття власної незалежності, тому актуальною в українській публіцистиці була тема війни. Свої незалежницькі прагнення українці пов'язували з тими силами, в яких поляки бачили зовнішню загрозу. При просуванні Німеччини на схід українці розраховували на її підтримку незалежної України, при просуванні Росії на захід – надіялися на крах імперії СРСР. Єдиним корисним для Польщі виходом могло бути поєднання українських незалежницьких прагнень із національними інтересами II Речі Посполитої, врахування державницьких інтен-

цій української меншини у внутрішній політиці польської держави.

На перешкоді усвідомлення таких, здавалося очевидних, істин стояли націоналістичні табори польського та українського суспільства. Їхня популярність і авторитет зумовлювались ще й загальноєвропейськими тенденціями. Тому В. Бончковський присвятив проблемі націоналізму ряд своїх публікацій у бюлетені, які викликали численні відгуки й полеміку. У статті «Nacjonalizm» (1933, № 14-15) йшлося про витoki й різновиди цього руху, його екстремістські прояви. З-поміж наданих автором дефініцій можна виділити одну, яка підкреслює найбільш універсальні та емкі якості цього явища: «Більшу й повнішу вартість має визначення націоналізму як синтезу низки понять, оцінок і специфічної ієрархії культурних цінностей. (...) Націоналізм репрезентує власну ієрархію. На перше місце ставить народ, як колективну одиницю, на тому ж рівні або нижче ставить релігію, а знанням і науці відводить роль інструменту для досягнення цілей і постулатів народу, а не інтелектуальні інституції висувують свої концепції формування людського життя» [5, 6]. Розділяючи два напрямки руху – національний і націоналістичний, публіцист характеризував тогочасний повоєнний націоналізм як ідеологію, пов'язану із волюнтаризмом, збудовану на «визнанні фактичної вищості фізичної сили, на повоєнній перевазі сили над законом» [5, 6].

Історіософську дилему «схід – захід» та її проекцію на тогочасність він висвітлює у статті «Czy Zachód?...» (1934, № 20), яка постала як відповідь на публікацію Д. Донцова «Чи Захід?» у ЛНВ. Автор підкреслював потужний об'єктивізм Донцова в оцінці польських націонал-демократів та їх ідеолога Р. Дмовського, якого «покритикував найкраще в Польщі, атакуючи його з найістотнішого боку, бо з боку перспективи в минуле і в майбутнє, зі сторони комплексу «inferiority», зі сторони облесливого усміху в бік Мекки всіх безамбітних «полячишек», що впиваються смородом російського «короля духу», тих усіх Налепінських, Ледніцьких і т.п.» [1, 1].

Однак Бончковський не поділяв позиції Донцова щодо значення Польщі для України. Для аргументації публіцист звернувся до аналізу геополітичної ситуації в Європі початку ХХ ст., до аналізу низки історичних подій, балансу сил у світі тощо. Розглядаючи історично сформовані взаємини Європа – Росія та їхній

перебіг, Бончковський аналізував принципову відмінність ставлення Польщі до Росії від ставлення до неї Європи, вважав історичний досвід Польщі найціннішим для реалізації українських інтересів. «І це тоді, коли для українця Польща та її історія дає живий приклад, віру в успішну боротьбу, найдавніші знання про Росію, найсильніші почуття стосовно Москви, найочевиднішу політичну вигоду в опорі на Захід! Треба тільки українцям позбутися того «мрійництва», яке каже шукати кращого «за горами, за долами», яке каже, що там краще, де нас нема, того м'якотілого постійного розчарування. Українцям необхідно сильніше й детальніше вдивлятися в життя того Заходу, з якого Україна свої головні якості Оксиденту почерпнула, з яким поєднують її сотні років безперервного співжиття, з якого частину своїх імпульсів і злетів почерпнула. У Польщі, в тій Польщі знайде українець найвищі, найповчальніші для себе приклади і сьогодні. «Ad Fontes!»», – завершив свої міркування публіцист [1, 8].

Звертаючись до польської та української громади, Бончковський прагнув знайти максимальну кількість аргументів, щоб довести необхідність і взаємовигідність польсько-українського союзу, його політичні перспективи, господарську та культурну користь. Ідея зближення і мирного співжиття двох сусідніх народів – провідна у публіцистиці письменника.

Спостерігаючи хронологію публікацій редактора в бюлетені впродовж 30-х років, можна відмітити їх поступову актуалізацію. Після 1935 р. він пише відгуки на поточні події суспільного життя. Назривають та вибухають численні локальні конфлікти на Волині та Галичині. Негайне вирішення нагальних щоденних проблем у суспільстві відсторонювало питання перспектив. Заклики Бончковського та його однодумців були почуті надто малою кількістю співвітчизників і не почуті політиками. Втім навіть найглибша і найпереконливіша думка вже не могла спинити рух історичної машини, механізми були давно запущені й мали добігти свого кінця.

У другій половині 30-х рр. письменник закликав негайно діяти, впливати, змінювати чи коригувати обставини. У виступі «Myśli o powoj Polsce» В. Бончковський писав про вирішальне значення українського питання в історичній долі поляків: «Усе, що сталося вже поза нами, все це змушує нас до найвищих дієвих зусиль в усіх сферах. Історія дає нам вибір: бути мізерними чи бути сильними. Пристосовувати-

ся й пливати за течією є для нас неможливим. Н е м о ж л и в и м!» [4, 1].

У своїх тактичних пропозиціях і рішеннях Бончковський спирався на ідеї Ю. Пілсудського, фрагменти творів і висловлювання якого часто друкував (особливо на початку 30-х років). Але завжди це були думки про співпрацю, мир, порозуміння та згоду: «Йдеться про те, щоб наш край зрозумів, що свобода якщо має давати силу, то повинна єднати, мусить пов'язувати, мусить подавати руку сусідам і суперникам, мусить уміти залагоджувати суперечності, а не тільки стояти на своєму. Лише з такої взаємної поступливості, лише з такого взаємного пошанування народжується велика сила в тяжкі хвилини, в моменти державних криз» [19, 3].

В. Бончковський вів постійну полеміку з іншими виданнями, друкував відгуки на публікації в українській та польській пресі, віддзеркалюючи поточне життя суспільства крізь призму польсько-українського діалогу. Про екстремістські прояви націоналізму та більшовизму, про неймовірно великі втрати суспільства писав у нарисах «Na tle Gródka Jagiellońskiego» (1932, № 2), «Tadeusz Hołówko w kwestji ukraińskiej» (1932, № 3), «W rocznicę tragicznej śmierci» (1933, №18), «Wojna czynnikiem rozkładu» (1933, № 27), «Kolejny fałsz endecji» (1933, № 33), «Nowe mamidło» (1935, № 40), «Moskwa i hajdamactwo XX wieku» (1935, № 34) та інші. Письменник указував на головну помилку польської сторони: «Цілі натовпи української молоді завдяки польській національній політиці виявилися усунутими за межі державного життя, не маючи можливості для відповідної віддачі своєї життєвої енергії, виявилися зіштовхнуті в гетто власного незадоволення і бунту проти наявного стану справ – хто ж як не ми самі полегшили ворогові організувати ту молодь у слухняне йому знаряддя...» [7, 33-34].

В. Бончковський у низці своїх публікацій («Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego w Polsce» – 1935, № 7; «Zagadnienie polskości na Kresach» – 1936, № 144-145; «Sprawa ukraińska w świetle aktualiów» – 1937, № 196 i 197 тощо) виклав етапи подолання суперечностей, що виникли в польському суспільстві у зв'язку з українським питанням, говорив про назриваюче «саморозв'язання» конфлікту, трагічне як для Польщі, так і для України. Публіцист детально розглянув політичний, господарський, демографічний і культурно-освітній аспект проблеми: «Засада взяття на себе державою ролі

головного джерела заспокоєння українських національних жадань із оперттям на політичні інтереси, виокремлена з потоку нинішніх роздумів, стане єдино можливою формою одночасного врахування вимог двох незнищених і непоборних чинників: політичної «омніпотенції» польської держави й українських національних прагнень. Таким чином зреалізується момент всеохопності держави, а також потреба українського культурного і господарського розвитку під егідою держави, яка буде очевидним доказом необмежених можливостей держави в інспіруванні всіх суспільних і масових проявів життя її громадян» [13, 76].

В останні два роки виходу бюлетеня В. Бончковський писав про втрачені шанси, про зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації, загострення відносин через посилення терористичної діяльності ОУН та репресивних заходів влади. Зростало відчуття назріваючого військового протистояння у світі, масового польсько-українського протистояння, інспірованого третьою силою. Ці думки викладені у статтях «Sprawa ukraińska w świetle aktualiów», «Na zakręcie», «Jaki ma być polski nacjonalizm?», «Idziemy ku nowej chmielniczyźnie» у 1937 р. та «Problem problemów polskich», «Wojna czy pokój», «Abecadło problemu polsko-ukraińskiego», «Aktualizacja sprawy ukraińskiej» у 1938-му.

Крім публіцистики В. Бончковського, важливе місце у матеріалах бюлетеня займали виступи політичних однодумців редактора, відомих діячів прометеїзму – Л. Василевського, Ад. й Ал. Бохенських, С. Лося, П. Дуніна-Борковського, К. Симонолевича-молодшого, Я. Липовецького, Є. Погоновського та ін. Не завжди їхні погляди на обговорювані проблеми збігалися, однак наявність на шпальтах видання публікацій цих авторів упродовж усього періоду свідчила про єдність у принципових питаннях і значно підвищувала його інтелектуальний рівень.

Символічною постаттю для колективу видання був Л. Василевський – сподвижник Ю. Пілсудського, співтворець польської східної політики, дипломат, історик, публіцист, прихильник федеративного устрою Польщі, противник колонізації білорусів та українців, який відстоював ідею їх державної асиміляції. На шпальтах часопису він опублікував статті «O drogi porozumienia» (1932), «Wnioski konjunkturalne» (1933), «Na marginesie pewnego wydawnictwa» (1935).

Л. Василевський мав уже сформовані погляди на східні проблеми та східну політику Польщі. У виступі «O drogi porozumienia» пись-

менник, розглядаючи загострення польсько-українських відносин усередині держави, покладав відповідальність насамперед на поляків, бо вважав, що незалежне становище Польщі зобов'язує її шукати нові шляхи, бажані й корисні для обох сторін. Л. Василевський розумів, що лише холодний політичний прагматизм, урахування обопільних очікувань можуть стати підвалиною тривалого союзу: «Безумовно, спільність інтересів Польщі та України, зрозуміла ширше, із загальнонаціональної позиції, може бути рушієм великої ваги. Однак той рушій зможе діяти плідно і швидко тільки тоді, коли буде спиратися на щирі згоду, яка виключатиме будь-яку двозначність. І ми, поляки, мусимо добре усвідомлювати те, чого українці можуть чекати від нас, а українці повинні усвідомлювати добре, на що можуть розраховувати з нашого боку. Від цього потрібно починати польсько-українське зближення, бо це зближення повинно супроводжуватися взаємним пізнаванням, з якого виникатиме порозуміння» [23, 3].

Л. Василевський розробив тактику політичних рішень: складна справа починається із висхідної точки, а не від очікуваного результату. Був переконаний, що поляки мають почати із самих себе, тобто від усвідомлення проблем українців II Речі Посполитої. Оцінки письменника критичні й суворі, викладені низкою риторичних запитань, на які, на його думку, мав би дати собі відповідь кожен поляк: «Чому наприклад статті нашої конституції, що забезпечують рівноправність українського населення, на практиці часто залишаються мертвою літерою? Чому молодий українець, який закінчив українську державну гімназію, мусить до вищої школи їхати в Чехословаччину, щоб потім працювати успішно на своїй рідній землі? Чому на Волині майже немає українських шкіл, хоч українське населення становить там значну більшість, і чому там проводиться утравістичне навчання навіть у тих школах, де зовсім немає польських дітей? Чому висококваліфікований і лояльний вчитель-українець може вчити польських дітей на Помор'ї та в Келецькому регіоні, але не може навчати українських дітей у своєму рідному селі? Чому у Києві, Харкові чи Одесі виходять коштом загарбницького радянського уряду не тільки агітаційні брошури, а й сотні наукових праць, коли в бюджеті Польщі немає ні гроша на Товариство ім. Шевченка у Львові? Чому в польській державі у православній

церкві до українців застосовується російська україноненависницька політика?» [23, 4].

У статті «Wnioski konjunkturalne» Л. Василевський проаналізував суть незалежницьких прагнень українців. Для письменника самостійна Україна була міжнародною проблемою і питанням, яке неодмінно стояло в колі польських національних інтересів. Завдання польської сторони вбачав у підтримці українських незалежницьких прагнень і сприянні розвитку осередків української культури: «Безумовно, політична короткозорість і засліплення нинішньою кон'юктурою деякий час ще буде приносити смутні тріумфи. Але завдання людей, які випереджають думкою інтереси сьогоднішнього дня, є виголошення тої правди, що кон'юктура є явищем перехідним і змінним, натомість держава вимагає такої політики, яка б не призвела до поразки при жодній кон'юктурі. Таким має бути висхідний пункт польської політики» [24, 3].

Л. Василевський вказував на руйнівні проросійські тенденції, шкідливість москвофільства, що мало на меті повернути український народ до стану регіонального мешканця російської імперії. У численних польсько-українських конфліктах на східних землях тодішньої Польщі, як і в смерті С. Петлюри, вбачав відкриту або приховану руку більшовицької Росії, якій польсько-український союз був не вигідним. Повернення земель Галичини і Волині, на думку публіциста, було на порядку денному її завойовницьких апетитів, що незабаром підтвердили події 1939 р.

На тлі діловитості та прагматизму авторів політичної публіцистики бюлетеня своїм яскравим індивідуальним стилем виділявся Адольф Бохенський. До провідних питань, яким він присвятив свої праці, належали питання державного устрою, національної політики, теорія національної держави, ягеллонські ідеї. Розглядаючи міжнародні стосунки, вважав їхньою універсальною формою політичний релятивізм, який мав замінити позбавлені актуальності імперські гасла. У своїх міркуваннях спирався на історичний досвід та ідеї християнства, шукав шляхів досконалого поєднання сильної державності та політичних свобод.

На сторінках бюлетеня впродовж декількох випусків 1933 р. Ад. Бохенський опублікував велику розвідку про В'яч. Липинського під назвою «Ukraiński Maurras» і взяв участь у полеміці довкола сутності й історичних наслідків підписання Ризької угоди («Jeszcze o traktacie

ryskim»). Публіцист демонстрував яскравий метафоричний, експресивний стиль, наводив несподівані зіставлення та історичні паралелі, легко оперував фактами, не приховуючи власних почуттів та емоцій.

Його брат Ал. Бохенський також належав до прихильників прометейських ідей. Друкувався переважно в часопису «Bunt Młodych», брав участь в анкеті «Jak rozwiązać zagadnienie polsko-ukraińskie?», організованій редакцією бюлетеня в 1937-38 рр. У відповіді письменник подав «засадничі психологічні моменти», без яких неможливе вирішення питання взагалі. Як і Л. Василевський, вважав, що початок повинна покласти польська сторона, прийнявши тезу про непридатність українського народу до асиміляції і можливість його праці на користь польської держави, засуджував збройні виступи: «Усякі терористичні акти відкидають українське національне і культурне життя назад, а всякі легальні дії ведуть до його розвитку» [15, 104]. Позитивна настанова українців до Польщі, на думку письменника, залежала лише від політики польської влади.

У 1937-38 рр. на сторінках бюлетеня друкував свою публіцистику («Blaski i cienie normalizacji» (1937), «Odpowiedź na ankietę «Biuletynu»», «Problem kordonu sokalskiego», «Jeszcze o polityce na Wołyniu» (1938) тощо) П. Дунін-Борковський, польський консервативний політик, державний діяч і політичний письменник. Він аналізував екстермінаційну та ліберальну концепції національної політики різних європейських держав у різні історичні епохи та їх наслідки для панівних народів і національних меншин, доводив неприйнятність екстермінаційної політики для земель Червоної Русі, населення яких мало мішаний характер. Вважав найкориснішим застосування до українців ліберальної політики, яка, на його думку, принесла б економічний і політичний зиск. Виклав план дій польської влади у рільництві, освіті й культурі, самоврядуванні, необхідний для стабілізації ситуації. Провідна теза виступів – вигідність співпраці поляків та українців в усіх сферах суспільного життя: «Не думаю, що керівник української економічної політики в якійсь сфері, усвідомивши собі, яку користь економіка може принести польській державі, насправді перестав би працювати, щоб завдати шкоди польській державі. Завдав би збитків і собі, і своєму народові. Так само неможливо, щоб якийсь керівник державної польської

економічної політики, наприклад, промисловості чи торгівлі, захотів завдати збитків державі у міжнародній торговельній політиці, щоб дошкулити українцям» [17, 4].

Провідним моментом уважав урахування етнічної неоднорідності теренів – не можна думати лише за вигоди якогось одного народу – «мислити в такий спосіб, значить не прийти до жодних позитивних результатів навіть для того одного народу, не кажучи вже про державу, до якої той край належить» [17, 5].

Поділяв погляди польських прометеїстів на українське питання і С. Лось, відомий польський історик і публіцист. Головним завданням поляків він вважав невідкладну зміну наявного стану справ. С. Лось був переконаний, що «є реальністю двонаціональний, двомовний, двоохобрядовий поділ слов'янського елементу... Невизнання на практиці цього стану речей, сформованого віками, призведе до постійних чвар, суперечок і неспокою з величезною шкодою – як моральною, так і матеріальною – для всіх мешканців терену» [18, 33].

Засадничим принципом вирішення національних проблем на східних землях бачив національний паралелізм і паритет, який успішно застосовувався у міжконфесійних взаєминах. Серед пропозицій, які відстоював, – мовна рівноправність, двомовність у суспільному житті, офіційний статус синьожовтих кольорів, заміна утраквістичних шкіл паралельно школами з польською та українською мовами, впровадження самоврядування і національних курій, відкриття українського університету у Львові, культурний і господарський рівноправний розвиток українського населення. Письменник намагався переконати читачів, що польському суспільству набагато вигідніший свідомий, організований українець, який має права і боїться їх втратити. У своїх висновках він спирався на історичний досвід європейських народів, а інші шляхи вважав згубними для Польщі. У статті «Про українське питання» констатував необхідність переходу польської національної політики з експансивних на позитивні настанови, спрямовував свої пропозиції до польських політиків, покладаючи на них відповідальність і зобов'язуючи їх зробити перші вирішальні кроки.

Найбільш загадковою постаттю авторського складу тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński» виявився Констати Симонолевич-молодший. Інформацію про його життєвий шлях вдалося знайти лише в матеріалах до біографічного словника, зібраних у рукописній спадщині Ст. Лама, яка зберігається у Польській бібліотеці в Парижі¹.

У статті «Tragedja polskiego ukrainofilizmu» (1933, № 9) К. Симонолевич розглядав стан тодішнього польського українофільства – «розпорошені і принаймні незгармонізовані причини різних осіб і кіл у Польщі, що мають «українофільський характер» [22, 3]. Публіцист виокремив його дві визначальні риси – «непомірно молодий», що лише торує собі шлях, та рух «проти течії», оскільки «польське суспільство (не будемо пояснювати чому) характеризує взагалі українофобія (зрештою лише у сфері політики)» [22, 3]. Функціонування цього руху в Польщі автор порівнював зі «складом динаміту». Саме таким йому бачився стан польсько-українських відносин, причому як наслідок політичної діяльності обох сторін. Дії політиків, на думку публіциста, призвели не до розв'язання, а до крайнього загострення і дражливості, до фанатичної безкомпромисності. Причини такого катастрофічного стану проблеми К. Симонолевич убачав у фальшивих уявленнях про силу і значення суперника, які породили низку злочинних легенд. Публіцист підкреслював важливу інформаційну місію польського українофільства, розглядав його поза традиціями XIX ст. і надавав великого значення у майбутньому.

Публіцистичні виступи польських прометеїстів на сторінках часописів міжвоєнного періоду, особливо на шпальтах тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński», мали велику інформаційну роль та опінієтворчу функцію. Це був значний крок у бік кардинальної зміни вектора польсько-українських відносин і новий раціональний погляд на сутність міжнаціональних взаємин загалом. Річники видання (поза величезною культурною місією) дотепер можуть слугувати незамінним історичним джерелом.

¹ У рукописах С. Лама зберігається автобіографія К. Симонолевича, надіслана з США. Там читаємо: «...Народився 5 серпня 1909 року в Петербурзі (Росія). Батьки – Констати і Лідія з дому Черенков. Батько за освітою орієнталіст, був автором праць про Китай і про політичні питання далекого Сходу, надрукованих у 1927-1939 роках. Освіта – польська гімназія в Харбіні, потім Варшавський університет і докторат з філософії. Перші 3 роки жив у Росії, потім 15 – в Китаї, 1927-1939 роки – у Польщі, 1939-1959 рр. – в Америці...» // BPP, St. Lam, sygn. 1264, s. 205-207.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bączkowski W. «Czy Zachód ?...» // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1934. – № 20.
2. Bączkowski W. Element prowokacji w stosunkach Polsko-Ukraińskich // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 7.
3. Bączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich // Niepodległość. – 1986. – T. XIX.
4. Bączkowski W. Myśli o nowej Polsce // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 21.
5. Bączkowski W. Nacjonalizm // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 14.
6. Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1932. – № 1.
7. Bączkowski W. Na tle Gródka Jagiellońskiego // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1932/33. – № 2.
8. Bączkowski W. Niecelowe dyskusje // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 10.
9. Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1935. – № 3.
10. Bączkowski W. Pod znakiem przełomu // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 11.
11. Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 5.
12. Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 6.
13. Bączkowski Wł. Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego w Polsce // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1935. – № 7.
14. Biuletyn Polsko-Ukraiński. R. I. – Warszawa, 1932-33. – № 1.
15. Bocheński Aleksander Jak rozwiązać problem polsko-ukraiński // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1938. – № 10 (249).
16. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1920-1939. – Wrocław, 1979.
17. Dunin-Borkowski P. Odpowiedź na ankietę Biuletynu (№ 5) // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1938. – № 1 (240).
18. Łoś St. Odpowiedź na ankietę «Biuletynu» (№ 9) // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1938. – № 4 (243).
19. Piłsudski J. Myśli // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1934. – № 27.
20. Piłsudski R. Synteza ideologii mocarstwowej // «Bunt Młodych». – 1931. – № 7.
21. Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim: Data publikacji 09-kwi-2005 // www.omp.org.pl.
22. Symonowicz K. jnr. Tragedja polskiego ukrainofilizmu // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 9.
23. Wasilewski L. O drogi porozumienia // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1932/33. – № 2.
24. Wasilewski L. Wnioski konjunkturalne // «Biuletyn Polsko-Ukraiński». – 1933. – № 24.
25. Wielka encyklopedia PWN. – T. 22. – Warszawa, 2004.